

Yoksulluk Sahasında Yapılan Bir Dijital Eşitsizlikler Araştırması Üzerine*

Tuba Sütluoğlu

Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Adres: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Bilecik, Türkiye

E-Posta: tuba.sutluoglu@bilecik.edu.tr

Geliş Tarihi: 21 Haziran 2023; Kabul Tarihi: 02 Eylül 2023

Doi: 10.5281/zenodo.10204972

Künye: Sütluoğlu, T. (2023). Yoksulluk Sahasında Yapılan Bir Dijital Eşitsizlikler Araştırması Üzerine. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 7(1), 17-22. <https://orcid.org/0000-0003-0044-2936>

Özet

Bu yazıda, dijital eşitsizlikler sorununa odaklanan bir saha araştırmasından elde edilen deneyimler ortaya konulmaktadır. Paylaşılan deneyimler, araştırma yöntem ve teknikleriyle ilgilidir ve gelecek araştırmalar için sunulan önerileri de kapsamaktadır. Araştırma, yaşlıları da kapsayan geniş bir yaş aralığında, 14 ile 80 yaşlarındaki yoksullar örneğinde incelemeye alınmış; Eskişehir'in düşük gelir ve statü grubunun özelliklerini yansıtacağı düşünülen üç mahallesinde ve karma araştırma deseniyle yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler:

Dijital Eşitsizlikler · Yoksulluk · Yaşlılık · Yaşlanma · Araştırma Yöntemi · Karma Yöntem · Eskişehir

A Study on Digital Inequalities in the Field of Poverty

Abstract

This paper presents the experiences obtained from a field study focusing on the problem of digital inequalities. The shared experiences are related to research methods and techniques and include recommendations for future studies. The research was conducted in a wide range of age groups, including the older adults in the sample of the poor between the ages of 14 and 80. It was carried out in three neighborhoods of Eskişehir, which were thought to reflect the characteristics of the low income and status group, and with a mixed research design.

Keywords:

Digital Inequalities · Poverty · Old Age · Research Method · Mixed Method · Eskişehir

Dijital eşitsizlikler farklı boyutları olan karmaşık bir sorundur. Dijital eşitsizlik sorununun gelişim sürecini ve nasıl kavramsallaştırıldığını anlatan geniş bir literatür var. Bu yazı, söz konusu literatür üzerine eğilmiyor. Yalnızca dijital eşitsizlikler sorununa odaklanan bir araştırma sahasından edinilen deneyimleri ortaya koymayı amaçlıyor. Dört ayı aşkın süren bir saha araştırmasından edinilen deneyimlerin tamamını, aynı yazı içerisinde tartışmak elbette mümkün değildir. Bu sahadan notların sınırları,

çalışmanın doğrudan metodolojik boyutlarıyla ilgili deneyimleri ve gelecek araştırmalar için önerileri esas alan bir çerçeveye sınırlandırılmıştır.

2000'li yıllardan itibaren yeni medya araç ve ortamlarını kullanma becerileriyle ilişkili farklılıklar dijital eşitsizlik çalışmalarının dikkat çektiği esas nokta olmaya başladı (bkz. Hargittai, 2002; Jung vd., 2001; Jackson vd., 2003; Selwyn, 2004). Bu yönelim, kuşkusuz erişim ve sahipliğe ilişkin eşit-

* Bu yazı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 2020 yılında tamamlanmış olan doktora tezinden türetilmiştir. Araştırma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 1706E361 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

sizliklerin ortadan kalktığı an lamına gelmiyordu. Nitekim Haziran 2023 verileriyle, Kuzey Amerika kıtası nüfusunun %93,4'ü ve Avrupa kıtası nüfusunun %89,2'sinin internet erişimine sahip olduğu; internet erişimine sahip nüfus oranlarının Latin Amerika ve Orta Doğu'da sırasıyla %80,5 ve %77'ye; Avustralya'da %70,1'e düştüğü görülür. En düşük oranlar ise dünya ortalamasının (%67,9) altında kalan Asya (%67) ve Afrika (%43,2) kıtalarındadır. Dolayısıyla, nüfusa oranla internet yaygınlığında Kuzey Amerika ilk sırada Afrika ise son sıradadır (Internet World Stats, 2023). Yine de gelişmiş ülke ve bölgeler düzeyinde, erişim ve sahiplik düzeyindeki eşitsizliklerin görece kapanma eğilimi göstermesi, özellikle 2000'li yıllardan itibaren sorunun yeni medyayı kullanma ve ondan fayda sağlama becerilerini içeren farklı boyutlarını görürüz kılmaştır. Diğer taraftan, yukarıdaki oranların da gösterdiği üzere, erişim temelli eşitsizlikler bugün hâlâ önemli bir sorun olarak varlığını koruyor. Erişime ve sahipliğe ilişkin eşitsizliklerin görece azalma eğilimi göstermesinde ise internet erişimine imkân veren araçların çeşitlenmesinin oynadığı rol inkâr edilemez. Akıllı telefonlar şüphesiz bu araçların başında geliyor. Dolayısıyla, dijital eşitsizliklerin çok boyutlu ve karmaşık doğası, erişimden kullanıma ve kullanımdan elde edilen somut faydalara yönelik farklı bileşenlere sahip olmasından kaynaklanıyor.¹ Bu yazıya konu olan saha araştırmasında karşılaşılan metodolojik güçlüklerin bir tarafı da sorunun iç içe geçmiş bu farklı bileşenleriyle ilgilidir.

Yazıya konu araştırmada, yeni medyaya sahip olma durumunun ve onları kullanma becerilerinin yaş, toplumsal cinsiyet ve sosyo-ekonomik statüden nasıl etkilendiği, Eskişehir'de yaşayan 14-80 yaş aralığındaki yoksullar örneğinde incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, düşük gelir ve statü grubunun ortalama özelliklerini en iyi yansıtacağı düşünülen, Eskişehir'in Odunpazarı ilçesine bağlı üç mahallesi; Emek, Gündoğdu ve Sevinç mahallelerinde, Temmuz-Kasım 2018 tarihleri arasında yürütülen 415 anket ve 39 yüz yüze görüşmeye dayanmaktadır. Neuman (2010, s. 570), "toplumsal yaşamın özünün dünyevi, sıradan, gündelik ufak ayrıntılar" arasında saklı olduğunu; bu yüzden

saha araştırmacılarının, "orada neler olup bittiğini" ortaya çıkaran ayrıntılara merak duyması gerektiğini ifade eder. Bu çerçeveden bakıldığında; sahada geçirilen zaman, anketlerin yüz yüze gerçekleştirilmesi ve araştırmanın nitel ayağı için gerçekleştirilen görüşmeler, bireylerin yeni medyaya ilişkilendirilme biçimlerinin anlaşılması açısından oldukça zengin bir veri kaynağı yaratmıştır. Medya -özellikle dijital medya- ile kurulan ilişkinin bir gündelik yaşam pratiği olarak ele alınmasının giderek daha önemli hale geldiği dikkate alındığında, bireylerin, gündelik yaşamları içinde gözlemlenmesi bir dijital eşitsizlik araştırması için oldukça önemlidir. Bourdieu'nün (1997) kavramsal çerçevesi içerisinde *habitus*; (1) *ekonomik*, (2) *sosyal* ve (3) *kültürel* olmak üzere üç çeşit sermayeyle ilişkili bir yaşam tarzına işaret eder. Ortak bir *habitusun* paylaşıldığı -geleneksel mahalle kültürünün yaşatıldığı; sakinlerinin ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleriyle biçimlendirilmiş bir kültürel atmosfere sahip; kendine içine kapalı; oraya ait olmayanların veya oraya yeni katılanların kolayca fark edilebileceği- mekânlar olarak mahalleler, bir yaşam tarzı bilgisi de sunmaktadır.

Bu araştırmada, sosyalleşmek için kapı önlerinde çay içen kadınlar; mahalle kahvehanelerine giden erkekler, internet kafede World of Warcraft ve benzeri oyunları oynamak için sözleşen veya kırsaldaki bir okulun internet şifresini kırmayı başararak Player Unknown's Battlegrounds (*PUBG*) oynayan gençler benzer bir *habitusu* paylaşıyorlar. Benzer habitusa sahip olmak, bu ortak yaşam alanlarını paylaşmakla ilişkili olan, benzer bir *yaşam tarzını* da paylaşmak anlamına geliyor. Bu anlamda, 66 yaşındaki bir kadın katılımcının aşağıda verilen sözleri çok şey anlatıyor. Northumbria Üniversitesi'nden Massimo Ragnedda'nın (2018), Bourdieu'nün kavram setine yaslanarak oluşturduğu "dijital sermaye" (*digital capital*) kavramı, internet kullanımıyla elde edilecek faydaların, bireylerin mevcut -ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleriyle ilişkili olduğuna işaret eder. Buna göre, çevrim içi etkinlikler çevrim dışı yaşamdaki etkinliklerden bağımsız değildir. Dijital sermaye, bireyin yaşam alanının ne kadar teknoloji dolayımıyla olduğuyla da alakalıdır.

¹ Erişim eşitsizliği "birinci düzey" (*first-level digital divide*); kullanım becerilerinden kaynaklanan eşitsizlikler "ikinci düzey" (*second-level digital divide*); ve kullanımın sonuçları/somut faydalarıyla beliren eşitsizlikler ise "üçüncü düzey dijital eşitsizlik" (*third-level digital divide*) şeklinde kavramsallaştırılmıştır (bkz. Hargittai, 2002; van Deursen & Helsper, 2015).

² Söz konusu ifade, orta yaş ve üzerindeki bireylerde dijital eşitsizliğin görünümünün tartışıldığı farklı bir çalışmada da referans alınmıştır (bkz. Sütüoğlu, 2020).

"Telefonlardan çok şikâyetçiyiz, çekmiyor. Bu sokakta kaydırmalılar da çekmez". (kadın, 66, okur-yazar değil)²

Araştırmadaki örneklem genelinin eğitim sermayesinin de düşük olduğunun altının çizilmesi gerekiyor. Katılımcıların yarısından fazlası (%58,8) ortaokul ve altı eğitim düzeyindedir. %17,1'i lise ve %4,9'u ise yüksekokul/üniversite mezunudur. İş gücüne dahil olanların (%26,4) yarısından fazlası %19,9 ile işçi statüsünde çalışanlardır. Evin gelirine katkı sağladığını (çalışan+emekli) belirten kadınların toplam oranı ise sadece %8,8'dir. Eğitim hayatının erken terk edilmesi ve genç yaşta evlilik sahada gözlemlenen yaygın davranışsal özelliklerdir. Bu davranışsal özelliklerin bireyin yeni iletişim teknolojileriyle kurduğu ilişkiyi de sınırlandırdığı; toplumsal cinsiyet, ekonomik kısıtlılık ve düşük eğitim düzeyinin yeni medyayla kurulan ilişkinin niteliğini belirlediği; eğitimi yarıda bırakmış ve evli gençlerin bilgisayar ve internet kullanımının, eğitime devam eden bekâr gençlerle kıyaslandığında çok sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Eğitim düzeyi, bireylerin yeni medyayla nasıl ve ne düzeyde bir ilişki kuracağını belirlemektedir. Akıllı telefonların hangi amaçlarla kullanıldığı, internet kullanımına ihtiyaç duyup duymama, internet kullanmayı bilme ve internette gerçekleştirilen çevrim içi davranışlar bu sürece dahildir.³

"Hiç kullanmadım [internet] Mesela interneti bilseydim hani, düzenli, çocuklarım okula gittiği zaman onların derslerini çalışmasına yardımcı olurum Heves ettik ama kullanamadık." (kadın, 25, ilkököl mez.)

Örneklem yaş aralığının geniş tutulması dijital eşitsizliklerin yaşla ilişkili boyutlarının anlaşılması açısından önemli bir avantaj sağlar. Tabii bu noktada yaşın tek başına bir değişken olmadığına; sınıfsal aidiyetin önemli bir belirleyici olarak ortaya çıktığına parantez açmak gerekiyor. Zira, bireyin kim olduğunun yanıtı yalnızca biyolojik yaşa karşılık gelen bir kategori içerisinde değil; eğitim düzeyi, toplumsal cinsiyet, kültürel sermaye ve sınıfsal aidiyet gibi içerisinde bulunduğu toplumsal ilişkilerde görülüyor (bkz. Kim vd. 2016; Arun & Elmas, 2020; Özsoy vd., 2020; Binark vd. 2021). Peki aynı yaş unsuru araştırma sürecini nasıl ve hangi açıdan güçleştirmiştir? Gençlere ve yaşlılara özgü kullanım biçimlerinin anlaşılması, yeni medyanın bu toplumsal gruplar özelinde hangi ihtiyaçlara/

beklentilere cevap olarak kullanıldığının anlaşılmasına bağlıdır. Bu dikkat, cinsiyete; sınıfa; yaşanılan bölgeye özgü kullanım farklılıklarının ortaya konulabilmesi açısından da gereklidir. Buradan hareketle, araştırmacının en temel düzeyde yönelttiği "İnternet kullanıyor musunuz?" sorusunun katılımcının zihninde toplumsal kimliğine bağlı olarak farklı biçimlerde karşılık bulması kaçınılmazdır. Sözelimi internet, katılımcı için yalnızca WhatsApp mıdır? Facebook'da gönderi paylaşmak mıdır? Yoksa tek yönlü olmayan, çeşitlenmiş çevrim içi pratikleri de içermekte midir? Araştırmacının bu soruyu sormadaki amacı, ilk adımda kullanımın yönünü veya çeşitliliğini değil, hangi düzeyde olduğu fark etmeksizin, 'ağ'la bağlantıda olma halini tespit etmek olsa bile, 'internet kullanımının'ın şemsiye bir ifade olarak farklı çevrim içi pratikleri içermesi sorunun daha spesifik biçimlerde sorulmasını elzem hale getiriyor. Nitekim, sahada yürütülen pilot çalışmada bazı -genç veya yaşlı olduğu fark etmeksizin eğitim düzeyi ortaokul ve altında olan- kullanıcıların interneti bir yakını yardımıyla kullandığı anlaşılmıştır. Bu durumun yanıltıcı sonuçlara izin vermemesi amacıyla, katılımcıların hem kendi başlarına internet kullanıp kullanmadıklarını hem de internetle ilişkilene biçimlerinin salt Facebook, WhatsApp gibi sosyal ağlarla sınırlı olup olmadığını ortaya koyabilecek biçimde sorular yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme, sahanın sosyo-demografik özelliklerinin yön verdiği bir özelleştirme çabası olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla, teknolojiyle kurulan ilişkinin anlaşılması için bireylerin toplumsal kökenleriyle bağlantı kurulabilmesi oldukça önemlidir. Bu noktada, nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma desenler tamamlayıcı roller üstlenebiliyor. Nicel yöntem ve araştırma teknikleri dijital eşitsizliklerin genel özellikleri hakkında bilgi verirken nitel araştırma yöntem ve teknikleri ise çalışılan toplumsal grupların daha özgül özelliklerini ortaya koymada işlevsel hale geliyor. Elbette bu, yöntemsel çoğulculuğu anlatan genel bir tariftir. Creswell ve Clark (2015, s. 9), bir problemin çözümünde tek bir yaklaşımı kullanmanın yetersiz olduğu durumları, "Tek türde bir delil, tüm hikâyeyi anlatamayabilir veya araştırmacı problemi ele alırken tek türde bir delilin yeterliliğine güven duymayabilir. Nitel ve nicel verilerden elde edilen sonuçlar, sadece tek tür veri toplayarak bilinemeyecek şekilde çelişkiler içerebilir" sözleriyle

³ Bu yazıya konu olan saha araştırmasının sonuçlarına ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sutluoglu & Gokalp, 2022.

açıklarlar. Dijital eşitsizlik araştırmaları özelinde ise melez bir yöntem benimsemek, araştırmacıların indirgemeciliğe hapsolmasını önleyecek bir yol haritası sunabilir. Sözgelimi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması 2023 yılı sonuçları, evden internete erişimi olan hanelerin oranının bir önceki yıla göre 1,4 puan artarak %95,5 olduğunu gösteriyor. Aynı araştırma, 16-74 yaş grubundaki bireylerde, 2022 yılında %85 olan internet kullanım oranının, 2023 yılında %87,1'e ulaştığına; internet kullanım oranının erkeklerde %90,9, kadınlarda ise %83,3 olduğuna işaret ediyor. Son 3 ay içindeki internet kullanım oranları ise yaş arttıkça kullanımın azaldığını gösteriyor (TÜİK, 2023). Rakamlar çoğunlukla büyüleyici bir güce sahiptir. Nitekim, farklı kıtalardaki internet penetrasyon oranlarına işaret eden yukarıdaki yüzdeler, 2023 yılı verilerine dayanıyor. Geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında ise her bir kıta özelinde, internet kullanan nüfusun genel nüfusa olan oranının her geçen yıl artış gösterdiğini görmek mümkün; fakat bu artış, farklı kıtalar arasındaki uçurumu kapatmıyor. Yine, bu saha araştırmasının nicel bulguları da yaş arttıkça bilgisayar ve internet kullanımının azaldığını gösterirken nitel bulgular -yoksul bireylerin toplumsal konumları ve dijital sermayeleriyle bağlantılı olarak- bizleri, genel eğilimden farklı, özel sonuçlara götürmüştür (bkz. Sutluoglu & Gokalp, 2022). Rakamlar elbette yalan söylemiyor; yalnızca dijital eşitsizliklerle ilgili bir yanlış yaratma ve soruna yönelik çözüm girişimlerinde bir rehavette kapılma potansiyelini beraberinde getiriyor. Bu konuyla ilgili olarak, van Dijk (2006, s. 221-222), özellikle zengin ve gelişmiş ülkelerde giderek daha fazla insanın diğer dijital teknolojilere erişmeye devam etmesinden ötürü, konuya kamu politikası açısından yaklaşanlar nezdinde, mevcut sorunun neredeyse çözüldüğü yanlışlığının oluştuğunu; oysa, dijital araçlara *fiziksel erişim* giderek artıyor olsa bile, dijital becerilere dayalı eşitsizliklerin de artarak devam ettiğini ifade eder. Aldous Huxley (2016), edebiyat ve bilim arasındaki ilişkinin geçmiş, bugün ve gelecek çizgisindeki yerini sorguladığı "Edebiyat ve Bilim" (*Literature and Science*, 1963) isimli kitabında, bilim insanından farklı olarak edebiyat insanının, sözcüklere daha önce verilmemiş anlamlar yüklediğini ve çok daha etkili anlatımlarla konuştuğunu söyler. Gerçekten edebiyat, gözlerimizi, dikkat çekmek istediği yöne zarifçe çevirebilme gücüne sahiptir.

"İnsanlar yalnızca nüfus sayımlarında, istatistiksel he-

saplamalarda, oy hesaplarında dikkate alınıyor, bunun dışında varlıkları pek bir anlam ifade etmiyordu; insan hayatının, sayısal verilere dayalı kurgulara nesne yapılması da modern çağın belirleyicilik arzusundan herhalde. Hayatı yığınla grafikten, yatay ve dikey eğrilerden ibaret sayan bir zamanı yaşıyoruz. Matematik bilmeyenlerin tutunamadığı bir çağ. Hesaplamalarla dolu her yer. Bankalar, müşavirlik büroları, borsa, şirketler, puan hesaplamaları, ekonomik veriler, vergi hesaplamaları, pariteler, faturalar...

Tanrım, sayılar bizi yok edecekler!.." (Tufan, 2022, s. 99)

"Kekeme Çocuklar Korosu" (2000, 2022) isimli romandan yapılmış yukarıdaki alıntıyı da edebiyatın bilime yaptığı zarif bir çağrı olarak okumak belki mümkün olabilir. Teknolojiye erişenlerin yıldan yıla artmasıyla beraber erişim eşitsizliğinin kaybolduğuna veya yaş ilerledikçe teknoloji kullanımının azaldığına işaret eden sayısal göstergelerin sınılanabilmesi; kültürel değerlere, toplumsal cinsiyete, sınıfsal aidiyete ilişkin unsurların teknolojiyle ilişkilendirme biçimindeki rolünün anlaşılabilmesi, dijital eşitsizliklerin ve incelenen toplumsal grupların özgül özelliklerinin içerden bir bakışla anlaşılmasını gerektirir. Pozitivist indirgemeciliğe hapsolmanın dezavantajına işaret eden aşağıdaki ifadeler, eğitim sermayesi zayıf gençlerin yeni medyayla olan zayıf ilişkisini gösteren bu sahaya özgül bulgularla da desteklenmektedir.

"Genç ve yaşlı hanelerden müteşekkil alt sınıflar, kategorik olarak yaşlardan yani biyolojik niteliklerinden dolayı değil, sınıfsal konumlarından müthem dijital kaynaklara erişemezler. Sınırlı BIT sahiplikleri ve dijital kaynaklara kısıtlı erişimleri itibarıyla bu kesimlerin sergiledikleri ortaklık, Türkiye alanyazınındaki pozitivist indirgemeci araştırmaların dijital eşitsizlik bağlamındaki neticeleriyle uyumsuz. Pozitivist indirgemeci çalışmaların işaret ettiği gibi dijital kaynakların kullanım yetkinliği yaşa ya da cinse bağlı değildir. BIT sahipliği ve kullanım yetkinliği sınıfsal bir meseledir. Toplumsal kökenle sıkı sıkıya ilintilidir" (Arun & Elmas, 2020, s. 130-131).

Nicel, nitel veya karma desenlerin kullanıldığı ve alanyazına oldukça önemli katkılar sunan sayısız çalışma var (örn. bkz. North vd., 2008; Tondeur vd., 2010; Yıldırım Becerikli 2013; Tekedere & Arpacı, 2016; Şentürk, 2017; Küçük & Koçak, 2019; Özsoy vd., 2020; Gómez, 2020; Binark vd. 2021). Bu noktada, her araştırmanın kendine özel olduğunu, sorduğu soru(lar)ın ise yöntemini ve izlenmesi gereken yolu belirlediğini unutmamak gerekir. Bu sahadan notlar yazısında altı çizilen, genelin içinde saklı kalan özel olguların, özellikle dijital eşitsizlikler sorununu el alan araştırmalar için önemli sonuçlar doğurabilme ihtimalidir. Aynı nokta, toplumsal eşitsizliklerin bir tarafında yer aldığı için

dezavantajlı olarak nitelendirilen gruplara odaklanan araştırmalar açısından daha önemli hale gelmektedir. Dezavantajlı bir grubun her zaman ve koşulda, adeta kurbanlaştırılarak nitelendirilmesinin doğru olmadığına ilişkin Arun ve Elmas'ın yaptığı vurgular oldukça önemlidir:

"Kimi zaman belirli bir değişken bağlamında ortaya çıkan dezavantajlı konum, bir başka değişken söz konusu olduğunda etkinliğini sürdüremez. Bu nedenle, her alanda süregelen olan, tekdüze bir dezavantajdan da söz edilemez. Ya da bir kategoriye a priori ilişti-rilmiş bir dezavantaj mütemadiyen etkin olamaz. Örneğin kadınlar, yaşlılar ya da engelliler, her durumda dezavantajlı konumda olmayabilirler. Kategorik olarak dezavantajlı grup tanımlaması, başa çıkma stratejilerinde güçlü yanları görmezden gelmeye neden olacağı gibi, aynı zamanda öznelere mütemadiyen kurbanlaştırılmasına da yol açmakta" (Arun & Elmas, 2020).

Dolayısıyla, tüm bu vurgular, kullanılan yöntem her ne olursa olsun açıklama ve anlama çabalarının, bireylerin sınıfsal konumları dikkate alınarak yapılmasının önemine işaret ediyor. Yeni medya teknolojileri çok hızlı geliyor ve çeşitleniyor. Sadece yeni medya ortamlarındaki çeşitlilik dahi, hem erişim ve kullanım becerisi hem de kullanım-la elde edilen somut fayda açılarından, dijital eşitsizliklerin daha karmaşık hale geleceğinin göstergesidir. Ayrıca, sorunun daha geniş bir çerçeveden ele alınması da gerekiyor. Son zamanlarda çokça adından söz ettiren ChatGPT gibi yapay zekaya dayalı sohbet robotları veya arttırılmış gerçeklik (AR) gözlükleri dijital eşitsizlikleri çok daha fazla derinleştirebilir; hissedilir hale getirebilir. Her teknolojinin hitap ettiği toplumsal kesim farklı olsa da teknolojinin demokratikleştirici etkilerine yönelik eleştirel değerlendirmelerin başlangıç noktası da burası oluyor. Teknolojiye kimin -gerçek veya simgesel düzeyde- ihtiyaç duyduğu ve onu nitelikli biçimlerde kullanabildiği, eşitsizliklerin temelini oluşturuyor. Dolayısıyla, dijital eşitsizlikler sorununa odaklanan araştırmalarda hem hedef toplumsal grubun hem de eşitsizliklerin bileşenlerinin özgül hale getirilmesi; soruların bu bileşenler ve hedef toplumsal grup esas alınarak biçimlendirilmesi önemlidir. Farklı dijital teknolojileri tüketen/kullanan kadınlara, çocuklara, yaşlılara vb. farklı toplumsal gruplara -sosyo-ekonomik statüleri de dikkate alınarak- özel olarak eğilmek dijital eşitsizliklerin boyutlarının ve bileşenlerinin bütüncül şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arun, Ö., & Elmas, Ç. (2020). Türkiye'de dijital eşitsizliğin toplumsal kökenleri. M. Fiğan & Y. Dede Özdemir (Ed.), *Dijital kültür, dijital eşitsizlikler ve yaşlanma* içinde (s. 115-138). Ankara: Alternatif Bilişim Derneği Yayınları. Retrieved December, 3, 2021, from https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/dijital_kultur_dijital_esitsizlikler_ve_yaslanma.pdf
- Binark, M., Arun, Ö., Özsoy, D., Kandemir, B., & Şahinkaya, G., (2021). Covid-19 sürecinde yaşlıların medya repertuarı ve enformasyon gereksinimi. *Strata*, 6, 147-165.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim sorunları* (I. Ergüden, Çev.). Kesit Yayıncılık.
- Calderón Gómez, D. (2020). The third digital divide and Bourdieu: Bidirectional conversion of economic, cultural, and social capital to (and from) digital capital among young people in Madrid. *New Media & Society*, 1-20. <https://doi.org/10.1177/1461444820933252>
- Creswell, J. W., Y. & Plano Clark, V. L., (2015). Karma yöntem araştırmalarının doğası (Y. Dede ve S. B. Demir, Çev.). Y. Dede ve S. B. Demir (Çev. Editörleri). *Karma yöntem araştırmaları: tasarımı ve yönetilmesi* içinde (s. 1-22). Anı Yayınları.
- Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide: differences in people's online skills. *First Monday*, 7(4). <https://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/942/864>
- Huxley, A. (2016). *Edebiyat ve bilim* (2. Baskı, Ü. Öznlü, Çev.). Epos Yayınları.
- Internet World Stats. (2023). *World internet usage and population statistics*. 17 Haziran 2023 tarihinde <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> adresinden erişildi.
- Jackson, L. A., Barbatsis, G., von Eye, A., Biocca, F., Zhao, Y., & Fitzgerald, H. (2003). Internet use in low-income families: Implications for the digital divide. *It&Society*, 1(5), 141-165.
- Jung, J.Y., Linchuan, Q., & Kim, Y-C., (2001). Internet connectedness and inequality: beyond the "divide". *Communication Research*, 28, 507-535. doi: 10.1177/009365001028004006.
- Kim, J., Lee, H. Y., Christensen, M. C. & Merighi, J. R., (2016). Technology access and use, and their associations with social engagement among older adults: Do women and men differ? *Journals of Gerontology: Social Sciences*, (72)5, 836-845. doi: 10.1093/geronb/gbw123
- Küçük, O., & Koçak, M. C., (2019). İleri yaş grubu kişilerin internet kullanım alışkanlıkları: Trabzon örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 1162-1168.

- Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri* (Cilt 1) (S. Özge, Çev.). Yayın Odası.
- North, S., Snyder, I & Bulfin, S., (2008). Digital tastes: Social class and young people's technology use. *Information, Communication & Society*, 11(7), 895-911.
- Şentürk, Ş. D. (2017). 60 yaş üstü bireylerin sosyal ağlarda yer alma motivasyonları: *Facebook örneği*. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 1(2), 183-195. 9 Aralık 2019 tarihinde https://yenimedya.aydin.edu.tr/wp-content/uploads/2017/05/ejnm_v01i2106.pdf adresinden erişildi.
- Özsoy, D., Akbulut, E., Atılğan, S. S. & Muschert G. W. (2020) Determinants of digital skills in Northeast Anatolia, Turkey. *Journal of Multicultural Discourses*, 15(2), 148-164. doi: 10.1080/17447143.2020.1797053
- Ragnedda, M. (2018). Conceptualizing digital capital. *Telematics and Informatics*, 35(8), 2366-2375. doi: 10.1016/j.tele.2018.10.006
- Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society*, 6(3), 341-362. doi: 10.1177%2F1461444804042519
- Sütlüoğlu, T. (2020). Orta yaş ve üzerindeki bireylerde dijital eşitsizliğin görünüşleri: Erişim eşitsizlikleri ve kullanım farklılıkları. M. Fiğan & Y. Dede Özdemir (Ed.). *Dijital kültür, dijital eşitsizlikler ve yaşlanma* içinde (s. 215-246). Alternatif Bilişim Derneği Yayınları. Retrieved from https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/dijital_kultur_dijital_esitsizlikler_ve_yaslanma.pdf
- Sutluoglu, T., & Gokalp, E. (2022). From social to digital inequalities: The use of new media by the poor in Eskişehir, Turkey. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 63, 151-178. <https://doi.org/10.26650/CONNECTIST2022-1130969>
- Tekedere, H. & Arpacı F., (2016). Orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 377-392.
- Tondeur, J., Sinnaeve, I., van Houtte, M., & van Braak, J. (2010). ICT as cultural capital: The relationship between socioeconomic status and the computer-use profile of young people. *New media & society*, 13(1), 151-168. doi: 10.1177%2F1461444810369245
- Tufan, T. (2022). *Kekeme çocuklar korosu* (29. Baskı). Doğan Kitap.
- TÜİK. (2023, Ağustos). Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması. 30 Ağustos 2023 tarihinde [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407) adresinden erişildi.
- van Deursen, A. & J., Helsper, E. J. (2015). Third-level digital divide: Who benefits most from being online?. *Communication and Information Technologies Annual: Digital Distinctions and Inequalities Studies in Media and Communications*, 10, 29-53. doi: 10.1108/S2050-206020150000010002
- van Dijk, J. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34, 221-235. doi: 10.1016/j.poetic.2006.05.004
- Yıldırım Becerikli, S. (2013). Kuşaklararası iletişim açısından yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı: ileri yaş grubu üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 44, 19-31.